

Tanker på felten? - Dansk Feltarkæologi Anno 2005

Dogmatisk registreringspraksis eller reflekterende forskningsaktivitet?

Af stud. mag. Niels Algreen Møller

Dansk udgravningspraksis er i dag domineret af nødudgravningsarkæologiens "flest stolpehuller for pengene" - praksis. Mangel på tid til fortolkning i felten samt manglende opfølgning på udgravninger medfører ringere undersøgelsesresultater. Skal feltarbejdet bidrage med andet og mere end nye fund, må der sikres bedre midler til feltundersøgelser og ordnede forhold omkring feltarbejdet.

I sidste nummer af Arkæologisk Forum præsenteredes en række synspunkter på dansk feltarkæologi. Artiklerne var især rettet mod spørgsmålet om implementeringen af den postprocessuelle arkæologiske teori på udgravninger. Jeg erkender blankt, at jeg ikke er særligt velbevandret i forskellige arkæologiske teoretiske retninger. Jeg har tværtimod været i mesterlære i en meget positivistisk udgravningstradition, hvilket mine synspunkter sandsynligvis vil afspejle.

Tracésyndromet, positivisme og reflektiv feltarkæologi

Bo Ejstrud og Claus Kjeld Jensen har med rette kritiseret nyere dansk feltarkæologi for at "reducere udgravningen til et stykke dogmatisk registreringspraksis" (Ejstrud & Jensen 2000:125). Alt for mange tracéudgravninger er endt med registrering af fyldskifter uden videre fortolkning. Udgravningen er hurtigt blevet afsluttet for at starte op på den næste, måske mere interessante, udgravning lidt længere henne af tracéet. Personligt kan jeg ikke sige mig fri for at have været grebet af "tracésyndromet" – men prøver at undskylde mig selv med, at den dogmatiske registreringspraksis er affødt af tidspres og dårlig økonomi på udgravningerne (Madsen 2005:14).

Objektivitet og registrering

Arkæologen står i forbindelse med udgravninger over for specielt to problemer. For det første er det ikke muligt at foretage en fuldstændig objektiv registrering af en arkæologisk lokalitet. Forud for selv den mest omfattende fotoregistrering og jordprøvetagning er gået en fortolkning i væsentligt og uvæsentligt, hvor arkæologen har udvalgt hvad der

skal registreres. For det andet er selve udgravningen, for at bruge Philip Barkers ord, "the unrepeatable experiment" (Barker 1993:13). Vi vil aldrig blive i stand til at gentage en udgravning, og den destruktive udgravningsaktivitet fordrer derfor en så objektiv registrering som muligt. Arkæologen står derfor i det dilemma at skulle foretage objektiv registrering af de spor, som forsvinder, uden at være i stand til at foretage en objektiv registrering. Objekt og fortolkning kan ikke fuldstændigt adskilles (Drewett 1999), og det medfører, at der i felten reelt *skabes data* i højere grad, end der *foretages verificerbare observationer* (Jensen 2005:21).

De mere entydige fortolkninger, f.eks. observationen af fyldskifter og stenlægninger, er forholdsvis lette at registrere som data. Der er også almindelig konsensus på museerne om til en start "at få planerne i hus". En god grundplan med stolpehuller betragtes således som et nærmest færdigt resultat. De mere komplicerede udgravningsobjekter er derimod sværere og mere tidskrævende dels at udgrave og dels at registrere. Netop de komplicerede og ofte sjældent erkendte udgravningsobjekter kræver refleksion i felten. De kan være svære at registrere, og i nogle tilfælde er noter og skitser nedfældet i dagbogen stort set de eneste registreringer af komplicerede anlæg - specielt på nødudgravninger.

Kan man skelne imellem mere og mindre objektive fortolkninger, når det ikke er muligt at skelne mellem subjekt og objekt? Personligt må jeg blankt erkende en generel positivistisk tilgang til arbejdet i felten, men må samtidigt erkende, at mine observationer egentlig er fortolkninger.

Midler

I en tid hvor anlægsaktivitet, råstoftagning, landbrug og skovrejsning truer fortidsminder i et hidtil uset omfang, står dansk arkæologi over for en stor udfordring med opsporing, udgravning og registrering af ikke mindst de skjulte fortidsminder. Der er næppe nogen arkæologer, som kan være uenige i, at der mangler midler til at imødegå den trussel mod fortidsminderne, som anlægsaktivitet m.m. medfører. At sikre flere midler til nødundersøgelser er et politisk og samfundsmæssigt spørgsmål. Men et samfundsmæssigt spørgsmål, som må søges taget op til debat af de danske arkæologer. Ikke blot må der sikres flere midler til udgravning. De bevilgede midler skal også bruges på at sikre de bedst mulige arkæologiske resultater. Så et andet spørgsmål, som bør debatteres i fagligt forum, er spørgsmålet om hensigtsmæssig forvaltning af midler og effektivisering af f.eks. opmåling og fundbehandling.

Her kommer vi så til spørgsmålet om den positivistiske indfaldsvinkel. Godt nok er det ikke muligt at foretage en fuldstændig objektiv fortolkning og registrering. Der er uden tvivl behov for gentagne reevalueringer af gamle fortolkninger og overvejelser omkring vores fortolkningsmetoder. Men den positivistiske dogmatiske registreringspraksis har én fordel – kosteffektivitet. Den sætter os i stand til at foretage langt flere observationer (skabe langt mere data om man vil) og udgrave langt større områder. Kunsten består efter min mening i at erkende, hvornår der er behov for en mere reflekterende indfaldsvinkel til materialet og, om man så må sige, "sample" materialet. Målet må således være at få mest mulig forhistorie for pengene - registrere stolpehuller i flæng og så udvælge udgravningsobjekter, som med fordel kunne udgraves med en langt mere reflekterende indstilling for derigennem at teste vore fortolkninger.

Problemstillinger og udgravningsstrategi

Udgravningerne bør tage udgangspunkt i konkrete arkæologiske problemstillinger, og der må på udgravningen fokuseres på styrken i den type undersøgelse, man foretager. Der er fra flere sider blevet fremført kritik af de stadigt større og mere og mere mekaniserede fladeudgravninger, der foretages på

specielt danske jernalderboplads (Mikkelsen 1998, Ejstrud & Jensen 2000).

Udgravninger med undersøgelsen af konkrete problemstillinger og bundet op på tidligere erfaringer er naturligvis langt at foretrække frem for udgravninger med en maskinel, ikke reflekterende udgravningsmetodik. Men samtidig må man erkende, at selv den mest dogmatiske registreringspraksis, alle fejl og mangler til trods, dog stadig producerer et datamateriale, som kan bruges i den videre udforskning af forhistorien, ikke mindst når pladsen bliver sat i perspektiv i et større regionalt perspektiv.

Udgravningsstrategien må lægges efter lokalitetens og undersøgelsens potentiale. Undersøgelsens potentiale er afhængigt af omfanget og arten af destruktiv aktivitet, midler afsat og den tid, der er til rådighed til undersøgelsen. En jernalderboplads fundet på et ledningstracé vil ikke i første omgang kunne udgraves i sin helhed, så fokus må lægges anderledes, f.eks. på forståelsen af aktiviteter i det enkelte langhus. En tilsvarende plads fundet ved nødundersøgelser forud for grusgravning vil måske kunne afdækkes fuldstændigt, men omfattende afgravning vil næppe levne tid til en nærmere undersøgelse af de enkelte huse.

Lokalitetens potentiale er straks sværere at forholde sig til på forhånd. Skønt der i dag ofte udføres meget omfattende forundersøgelser, vil særligt komplicerede og informationsrige udgravningsobjekter som f.eks. ovne, grubehuse og kældre først dukke op ved selve udgravningen. Der kan være brug for at redefinere udgravningsstrategien, men måske i lige så høj grad brug for mulige ekstra bevillinger med henvisning til særligt interessante anlæg.

Fortolkning

Det er i litteraturen, såvel som i de fleste beretninger, svært at finde egentlige overvejelser over de grundlæggende tolkninger i forbindelse med de enkelte udgravningsobjekter. De fleste overvejelser omkring fortolkning bliver videregivet mundtligt i felten, når de da overhovedet bliver videregivet, og overvejelserne bliver derved en nærmest intim del af objektet, som der ikke kan

stilles spørgsmål til senere, da objektet tilsyneladende er meget ligetil at tolke. Det sker ikke desto mindre ofte, at udgraveren kan tolke en konkret situation på udgravningen på flere måder, og forskellige fortolkninger vil i nogle tilfælde ved efterbehandlingen komme til at stride mod hinanden (Holst 2002:28f). Hvilken tolkning, der end vælges, bliver der meget sjældent redegjort for de alternative tolkningsmuligheder. Hvis man skal foretage yderligere tolkninger på materialet, er det nødvendigt at være meget bevidst om de grundlæggende tolkninger og ikke mindst, hvor sandsynlige disse tolkninger er. En egentlig vurdering af "tolknings-sikkerheden" gør det også muligt at fremlægge de mere usikre tolkninger, da der netop tages forbehold for disse tolkninger. En fortolkning kan være baseret på et mere eller mindre objektivt grundlag. Og tolkningerne på en udgravning kan som sådan beskrives som en række fortolkningslag. Helt grundlæggende for arbejdet på pladsen står de mest nøgterne observationer af de enkelte fyldskifters omfang og karakter. Uden den slags observationer ingen fortolkning af strukturer som huse og hegn og uden erkendelsen af strukturer senere hen ingen større konklusioner omkring

landsbyens organisering, samfundsudvikling m.m.. Fortolkningen går således fra mere - om end aldrig helt - objektive fortolkninger til stadigt mere subjektive fortolkninger. Jo højere oppe i fortolknings-hierakiet, man arbejder, desto flere forudgående, mere objektive, fortolkninger indgår implicit i fortolkningen. Ofte vil fortolkninger i de enkelte fortolkningslag i øvrigt være med til at understøtte hinanden.

Der er en tendens til, at de mest subjektive fortolkninger kommer til at foregå ved skrivebordet efter udgravningens afslutning. Der er på danske udgravninger sjældent tid til, at forskellige faser af landsby udredes fra hinanden, eller nedgravningsfylden om de forskellige urnegrave sammenlignes i selve udgravningsforløbet. Heri består et af hovedproblemerne i dansk feltarkæologi anno 2005. Så længe, der ikke er tid og midler til at foretage en større del af fortolkningen – den mere subjektive reflekterende del – i felten, bliver det svært at verificere en i felten fremført hypotese – f.eks. ved at ændre udgravningsstrategi, så den passer til den specifikke problemstilling.

Foto: Niels Algreen Møller

Feltmandskabet og deres arbejdsforhold

Martin Mikkelsen skrev i sidste nummer, at der mangler kvalificeret mandskab, her ikke mindst kvalificerede udgravningsledere, til at varetage de mange nødudgravninger (Mikkelsen 2005:12). Her ville jeg så umiddelbart hævde, at feltarbejderne altid er velkvalificerede og deres arbejdsopgave voksen. Men ved nærmere eftertanke må jeg give Mikkelsen delvist ret. Personligt har jeg ved flere lejligheder, meget mod min vilje, ladet kulturlag bortgrave med maskine, da der ikke var tilstrækkeligt med kvalificeret mandskab til at foretage en selvstændig udgravning af de refleksionskrævende kulturlag. I stedet opprioriteredes udgravningen af mindre komplekse objekter, som til gengæld var lette at definere og bestemme en udgravningsstrategi for.

I særligt pressede nødudgravningssituationer er det ofte et problem, når der mangler erfarne medarbejdere, og det sommetider ret lave erfaringsniveau er med til at mindske refleksionen på felten – eller rettere refleksionen er i højere grad rettet mod defineringen af fyldskifternes afgrænsning end en fortolkning af den sekvens af menneskelige og naturlige påvirkninger, der førte til lagenes aflejring. Dog vil jeg gerne have lov at forsvare de mange løst ansatte arkæologer og studerende, der som ledere og assistenter gør et til tider utaknemmeligt stykke arbejde på felten. Meget ofte er de forhold, de (vi) kommer ud under, mildest talt ikke optimale. Når hovedparten af det mandskab, den daglige leder får stillet til rådighed, er meget omskifteligt og består af amatørarkæologer (ofte med lyst til at sludre sammen), arbejdsmænd (ofte udlånt på dage, hvor der ikke var andet at lave på museet) og folk i jobtræning (ofte med lyst til at være et helt andet sted), bliver det svært for den daglige leder at hæve fortolkningsniveauet op over det allermest banale. Det er i den henseende op til museerne at sørge for et tilstrækkeligt højt fagligt niveau på udgravningerne ved at få ansat tilstrækkeligt med kvalificerede medarbejdere. Hermed ikke sagt at der ikke skal være plads til amatørarkæologer på udgravninger. Men de må ikke opfattes som en gratis arbejdskraft. Tværtimod skal det opfattes som en del af museets formidlingsarbejde at have amatørarkæologer med på udgravning, og der skal som sådan afsættes mandskabskraft til at grave sammen med og

diskutere med amatørarkæologerne. Det vil for det første medføre en større kvalitet i den oplevelse, amatørarkæologerne har af at komme på felten, for det andet holde det resterende udgravningshold fri til selve udgravningsarbejdet og for det tredje medføre en større kvalitet i amatørarkæologernes arbejde.

Men hvor er så de erfarne kvalificerede udgravere henne? Generelt må der siges at være en ret stor gennemstrømning af folk i feltarkæologien. En række af de folk, som netop burde varetage selvstændige undersøgelser, finder faste stillinger uden for museumsverdenen, mens andre finder administrative stillinger inden for museumsverdenen. Desværre er der forholdsvis få faste stillinger med den primære arbejdsopgave at foretage feltundersøgelser. Hvis man i fremtiden vil sikre den kvalificerede arbejdskraft på udgravninger, må der skabes ordentlige arbejdsforhold og sikre ansættelsesvilkår for feltmandskabet.

I øvrigt kan mandskabets kræfter bruges bedre på felten, hvis de helt basale forhold omkring udgravningen er i orden. Her tænker jeg på skurvognsforhold, redskaber og transportmuligheder for mandskabet. Alt for ofte oplever man på udgravningerne mangel på f.eks. trillebøre, stikker og målebånd. En mangel, der ofte medfører spildt arbejdstid og mange ærgrelser for udgravningsmandskabet.

Efterbehandling og**optimering af udgravningsresultaterne**

De mere komplicerede udgravningsobjekter koster ikke bare ekstra tid i felten, men også ved efterbehandlingen. Resultaterne ved udgravningen af et kulturlag viser sig for alvor først under efterbehandlingen, når profilerne sammentegnes, og fundmaterialet er gennemgået. Med mere tid til efterbehandling eller eventuelt mere overskud til selvstændig forskning for de arkæologisk ansvarlige inspektører ville det være muligt at få langt mere ud af de enkelte udgravninger. Ved at inddrage f.eks. luftfotos og fosfatkartering er det muligt at få overblik over allerede kendte, ved tracégravninger delvist udgravede, pladers udstrækning. På samme vis ville analyser af hjembragte jordprøver og zoologisk bestemmelse af knoglematerialet fra gruber være med til at højne udgravningens informationsværdi. Alt sammen noget, som

umiddelbart burde være muligt, men som i mange tilfælde bliver sat i bero pga. manglende tid og midler. Dog skal det her til siges, at de nye retningslinjer fra KUAS sikrer væsentligt mere tid til efterbehandling under den nye museumslov, og at der er afsat penge til naturvidenskabelige undersøgelser på de enkelte udgravningers budgetter (Madsen 2005:15).

De tavse frontsvin

Det er beklageligt, at så stor en del af udgravningsresultaterne ikke publiceres. Ikke mindst da der i publikation af selv små pladser vil kunne blive videregivet en række af de idéer og fortolkninger, som foregik på felten. Grunden til den manglende publicering synes både at være manglende tid og midler. Da en stadig større del af udgravningerne foretages af løst ansatte (Då 1999) skal midlerne til publicering typisk findes i budgettet eller ved fondsstøtte. Ellers fortsætter den daglige leder videre til næste udgravning for næste museum for at tjene til dagen og vejen. Personligt har jeg deltaget

på udgravningen af over 80 danske lokaliteter af hvilke fire udgravninger blev ledet af en museumsinspektør. Der er blevet publiceret syv artikler i de lokale museumstidsskrifter om disse udgravninger (heraf er de fire skrevet af museumsinspektørerne), og en enkelt artikel er publiceret i et tidsskrift rettet specifikt mod fagarkæologer. Kun i to tilfælde har der været afsat midler eller givet en ekstrabevilling, så den løst ansatte daglige leder kunne oppebære løn, mens skrivningen stod på. Disse erfaringer er muligvis ikke helt repræsentative, men tendensen synes dog at være klar. De løst ansatte graver mere og publicerer mindre end de fastansatte. Med dette forhold udvides grøften mellem den arkæologiske teori og feltpraksis med tab for både teori og praksis. Hvis udgravningerne som standard blev publiceret ved udgravningens afslutning, ville det virke som et ekstra incitament til fortolkningsarbejde og refleksion under udgravningsforløbet og måske i højere grad hjælpe udgraverne til at stille de rigtige spørgsmål til materialet under udgravningen.

Litteratur

Barker, P. 1993

Techniques of Archaeological Excavation. 3.ed.
London & New York: Routledge 1993

Drewett, P.L. 1999

Field Archaeology – An introduction.
London & New York: Routledge 1999

Då, K. 1999

Lokalmuseerne og den arkæologiske virksomhed – ressourcer og forudsætninger.
Rapport om et pilotprojekt under Statens Museumsnævn og Rigsantikvarens Sekretariat.
Kulturarvsstyrelsen 1999

Ejstrud, B. & C. K. Jensen. 2000

Vendehøj – landsby og gravplads.
Kulturhistorisk Museums Skrifter 1.
Randers 2000

Holst, M. K. 2000

Tid og forandring i jernalderens bebyggelser.
AUD 1999. København 2000

Jensen, C.K. 2005

Refleksiv feltarkæologi. Postprocessuel arkæologi i praksis.
Arkæologisk Forum nr. 12. 2005

Madsen, L. 2005

Tvivlen og det målbare – må arkæologen tænke sig om på en bygherrebetalt udgravning?
Arkæologisk Forum nr. 12. 2005

Mikkelsen, D. K. 1997

Udgravning af jernalderboplads.
AUD 1997

Mikkelsen, M. 2005

Teori, praksis og kvalitet i (få) danske museers udgravningsvirksomhed.
Arkæologisk Forum nr. 12. 2005